

Kleurrijke tragiek

Zeven Provinciën Reeks – Deel 35

- 6 J. Venema, *Kinderen van weelde en armoede. Armoede en liefdadigheid in Beverwijk/ Albany (c. 1650-c. 1700).*
- 7 Eric J. Sluijter, *De lof der schilderkunst. Over schilderijen van Gerrit Dou (1613-1675) en een traktaat van Philips Angel uit 1642.*
- 8 Dirk Jaap Noordam, *Geringde buffels en heren van stand. Het patriciaat van Leiden, 1574-1700.*
- 9 L. Bosman, *Nieuw Amsterdam in Berbice (Guyana). De planning en bouw van een koloniale stad, 1764-1800.*
- 10 G.N.M. Vis, *Cornelis Cooltuyn (1526-1567). De vader van de Hollandse reformatie.*
- 11 S. Groenveld, *Huisgenoten des geloofs. Was de samenleving in de Republiek der Verenigde Nederlanden verzuild?*
- 12 Victoria B. Greep, *Een beeld van het gezin. Functie en betekenis van het vroegmoderne gezinsportret in de Nederlanden.*
- 13 Jaap R. Bruijn en Carla van Baalen, *Van zeeman tot residentiebuerger. Cornelius de Jong van Rodenburg (1762-1838).*
- 14 Juliette Roding en Marja Stompé, *Pieter Isaacs (1569-1625). Een Nederlandse schilder, kunsthandelaar en diplomaat aan het Deense hof.*
- 15 Karel Bostoën et al., *Bonis in bonum. Johan Radermacher de Oude (1538-1617), humanist en koopman.*
- 16 P.G. Hoftijzer, *Pieter van der Aa (1659-1733), Leids drukker en boekverkoper.*
- 17 Eric Jorink, *Wetenschap en wereldbeeld in de Gouden Eeuw.*
- 18 Leonore Stapel, *Perspectieven van de stad. Over bronnen, populariteit en functie van het zeventiende-eeuwse stadsgezicht.*
- 19 Ernestine van der Wall, *Socrates in de hemel? Een achttiende-eeuwse polemiek over deugd, verdraagzaamheid en de vaderlandse kerk.*
- 20 Frauke K. Laarmann, *Families in beeld. De ontwikkeling van het Noord-Nederlandse familieportret in de eerste helft van de zeventiende eeuw.*
- 21 Allan Tønnesen, *'Al het Hollandse volk dat hier nu woont'. Nederlanders in Helsingør, circa 1550-1600.*
- 22 Jan Bloemendal, *Spiegel van het dagelijks leven? Latijnse school en toneel in de noordelijke Nederlanden in de zestiende en de zeventiende eeuw.*
- 23 Inge Broekman, *De rol van de schilderkunst in het leven van Constantijn Huygens (1596-1687).*
- 24 Paul J. Smith, *Het schouwtoneel der dieren. Emblemfabels in de Nederlanden (1567-ca. 1670).*
- 25 Marleen Willebrands en Arno 't Hoog (red.), *Traktaat van de kampenoeljes, genaamd duivelsbrood door Franciscus van Sterbeeck (1668). Een paddenstoelentraktaat uit de zeventiende eeuw.*
- 26 Gerard Schelvis en Kees van der Vloed, *Jenever en wind. Leven, werk en wereld van Robert Hennebo (1686-1737).*
- 27 Heleen van der Weel, *Klokkenspel. Het carillon en zijn bespelers tot 1800.*
- 28 Karel Bostoën, *Hart voor Leiden. Jan van Hout (1542-1609), stadssecretaris, dichter en vernieuwer.*
- 29 Joke Spaans en Trudelijan van 't Hof, m.m.v. Dunja Hak, *'Het Beroerde Rome'. Spotprenten op de paus, in een pleidooi voor een 'Nederlandse' katholieke kerk, 1705-1724.*
- 30 Raymond Fagel, *Kapitein Julián. De Spaanse held van de Nederlandse Opstand.*
- 31 Marion Boers, *De Noord-Nederlandse kunsthandel in de eerste helft van de zeventiende eeuw.*
- 32 David Onnekink en Renger de Bruin, *De Vrede van Utrecht 1713.*
- 33 A. Agnes Sneller, *De Gouden Eeuw in gedichten van Joost van den Vondel (1587-1679).*
- 34 Juliette Roding, *Karel van Mander III (1609-1670) hofschilder van Christiaan IV en Frederik III. Kunst, netwerken, verzameling.*
- 35 Matthias van Rossum, *Kleunijke tragiek. De geschiedenis van slavernij in Azië onder de VOC.*

Kleurrijke tragiek

De geschiedenis van slavernij in Azië onder de VOC

MATTHIAS VAN ROSSUM

Hilversum
Verloren
2015

In de Zeven Provinciën Reeks verschijnen korte monografieën over Nederlandse geschiedenis en cultuur in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw.

De redactie wordt gevormd door:

Marion Boers-Goosens

Karwan Fatah-Black

Olga van Marion

Arjan Nobel

Judith Pollmann

A. Agnes Sneller

Miriam van Veen

Thijs Weststeijn

Deze studie is mede tot stand gekomen door de Directie der Oostersche Handel en Reederijen, Stichting dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, Stichting Fonds voor de Geld en Effectenhandel en het NWO-onderzoeksproject Four Centuries of Labour Camps (IISG, NIOD).

Drie instituten zijn met hun gastvrijheid van belang geweest: het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (Amsterdam), het Nationaal Archief (Den Haag) en de Sri Lanka National Archives (Colombo).

Bijzondere dank gaat uit naar mijn studenten aan de opleiding Geschiedenis van de Universiteit Leiden en naar mijn collega's Ulbe Bosma, Kate Ekama, Karwan Fatah-Black, Henk den Heijer, Nancy Jouwe, Jeannette Kamp, Aukje Lettinga, Judith Pollmann en Arjan Nobel.

Op het omslag: Hollandse koopman met slaven in heuvellandschap, mogelijk in Indonesische archipel, anoniem, 1700-1725. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-4988.

ISBN 978-90-8704-517-3

© 2015 Matthias van Rossum & Uitgeverij Verloren BV
Torenlaan 25, NL-1211 JA Hilversum

Opmaak Rombus, Hilversum
Druk Wilco, Amersfoort

No part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

1 Inleiding	7
Het Nederlandse slavernijverleden	7
Rumoerig debat	9
Een Aziatisch perspectief	12
2 Een omvangrijk verleden	19
Vergeten en verzwegen – de Delfland	19
‘Aziatische’ slavernij?	20
Nederlandse slavernij in Oost en West	22
Een complex cijferspel	24
Plaatsen van slavernij	27
3 Duistere markten	33
Een wereld in beweging	33
Op drift door de markt	36
Onzekere levens	39
De orde van de Compagnie	43
Handelende dienaren	45
4 Zwoegen voor een ander	49
Werk ... altijd werk	49
Modderen en stenen dragen	50
Verhuren en verdienen	55
Branden en tuinieren	58
Verscholen in de diepte	60

5 Spanning in huis	63
Wrede stiltes	63
De tragiek van huisslavernij	66
Onderlinge controle	69
Tussen angst en krankzinnigheid	72
Uitwegen	74
6 De erfenis van Aziatische slavernij	78
Beknopte bibliografie	84
Register	89

Inleiding

Het Nederlandse slavernijverleden

De Nederlandse geschiedenis is nauw verweven met onvrijheid, slavernij en slavenhandel. Het Atlantische slavernijverleden is in historische literatuur nauwkeurig in kaart gebracht. Minder bekend is dat ook in de gebieden, factorijen en steden onder de Verenigde Oost-Indische Compagnie de aanwezigheid van onvrije mensen een niet weg te denken deel uitmaakte van het leven en werk. Dit boek wil de aandacht vestigen op dit Aziatische slavernijverleden.

Tot ver in de achttiende eeuw was de slavernij en slavenhandel in Nederlandse gebieden in Azië omvangrijker dan het Nederlandse aandeel in de slavenhandel en het slavenbezit in het Atlantische gebied. Rond 1750 waren in Nederlandse Oost-Indische vestigingen naar schatting 75,500 slaven – tegen 64,000 in West-Indië. Het slavernijverleden onder de VOC reikt ook verder terug: direct na de vestiging van haar rijk in Azië vond onder de VOC grootschalig slavenbezit en slavenhandel plaats. Dit was eerder dan in de West. Toch wordt het Nederlandse slavernijverleden overwegend vanuit Atlantisch perspectief bekeken.¹ Het contrast is uitgesproken. In 2013 werd met een landelijk herdenkingsjaar stilgestaan bij de afschaffing van slavernij die 150 jaar geleden in 1863 werd bewerkstelligd voor de West-Indische koloniën. Rond de afschaffing van slavernij in de Nederlandse Oost-Indische koloniën in 1860 bleef het afgelopen jaren vrijwel stil.²

De geschiedenis van onvrijheid onder de VOC is belangrijk: als grootste bedrijf had de VOC niet alleen een ‘centrale plaats’ in het overzees handelssysteem, maar ook in de economie van de Republiek zelf.³ Onder de VOC in Azië werd uiteraard ook veel werk in loondienst uitgevoerd, zoals door de vele Europese en Aziatische zeelieden en soldaten. Toch was de VOC voor een groot deel afhankelijk van het werk van onvrije mensen. In

1 Oostindie 2001; Tijdschrift voor Zeegechiedenis 32 (2013) 2.

2 Paasman 2013, lezing Tong Tong Fair; Bosma, de Volkskrant, 15 augustus 2013. De stilte is nooit volledig geweest: Vanvugt 2011a, 2011b.

3 De Vries & Van der Woude 1997, 464.

Afb. 1 De woonkamer van het huis van Jan Brandes in Batavia, met zijn zoon Jantje en de slavin Flora, die in huis aan het spinnen is, J. Brandes, 1784. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, NG-1985-7-2-4.

het ambachtswartier of aan de lijnbaan werkten bijvoorbeeld *kettinggangers*, die als veroordeelden voor de duur van hun straf dwangarbeid verrichtten. In nog veel meer werkomgevingen en huishoudens werkten en leefden onvrije mensen, die tot slaaf waren gemaakt of in slavernij waren geboren. Deze slaven kwamen uit verschillende delen van Azië en Afrika en werden als bron van arbeid, maar ook als handelswaar gebruikt.⁴

Slavernij was een wijdverspreid verschijnsel. Eeuwenlang werden mensen als slaaf verkocht, aangekocht, doorverkocht en in bezit gehouden door Aziatische, Afrikaanse, Arabische, Europese en andere handelaren en eigenaren. Slavernij kan gedefinieerd worden als een relatie waarin een mens in eigendom is (gemaakt) van een ander en waarin de zeggenschap over het handelen van deze mens, zoals het verrichten van onvrije arbeid,

⁴ Blussé 2009, 119–138; Van Rossum 2014a.

ligt bij de bezittende partij. Slavernij is daarmee zowel een onvrije bezitsverhouding als een onvrije arbeidsverhouding. De specifieke invulling van deze onvrije verhouding kan verschillen en heeft een grote invloed op de uitwerking en impact van slavernij. In Azië bestond een grote diversiteit in de vormen van slavernij, zoals deze studie zal laten zien. Deze konden variëren van tijdelijke vormen, zoals schuldslavernij, tot levenslange en zelfs overerfelijke vormen van onvrijheid. Tegelijkertijd konden handel en bezit variëren van zeer grootschalige tot kleinschalige vormen.

In historisch onderzoek is lange tijd gesuggereerd dat sprake was van een ‘Aziatische’ vorm van slavernij, gekenmerkt door stedelijke, kleinschalige omgevingen en relatief veel bewegingsvrijheid. Dit is vaak in contrast geplaatst met de grootschalige handel en plantageslavernij in het Atlantisch gebied. In Azië zou het om een andere vorm van slavernij gaan – slaven waren deel van het huishouden, hadden verzorgende taken, konden zichzelf vrijkopen en zo meer. Vanuit deze vergelijking is ‘Aziatische’ slavernij zelfs gekarakteriseerd als ‘milder’.⁵

De geschiedenis van slavernij en slavenhandel onder de VOC in Azië heeft – juist onder invloed van het idee dat slavernij in Azië relatief kleinschalig en mild zou zijn geweest – maar weinig publieke aandacht gekregen. Dat is jammer. De onevenwichtige aandacht voor het Atlantische slavernijverleden en het rigide conceptuele onderscheid ten opzichte van ‘Aziatische’ slavernij leidt niet tot een beter begrip van het slavernijverleden. Het is niet zinvol om te spreken van een ‘Aziatische’ of andere regionaal gekarakteriseerde vormen van slavernij. Slavernij onder Europeanen of Aziaten in Azië moet juist vergeleken worden met slavernij elders ter wereld. Dit boek laat zien dat het Nederlandse slavernijverleden in Azië ten tijde van de VOC omvangrijk was. Het verschaft bovendien inzicht in dit vaak harde Nederlandse Aziatische slavernijverleden. En waar mogelijk zal het deze geschiedenis in vergelijkend perspectief plaatsen met andere Aziatische en Europese slavernijgeschiedenissen.

Rumoerig debat

Door het verschaffen van een beter inzicht in het Aziatische slavernijverleden wil dit boek het slavernijverleden maatschappelijk en wetenschappelijk meer onder de aandacht brengen. Het treedt in discussie met eerdere studies over het Nederlandse slavernijverleden. Het heeft tot doel om nieuw debat en onderzoek aan te moedigen, zonder te provoceren. Dat is

⁵ Reid & Brewster 1983; Campbell 2003.

niet vanzelfsprekend. Het wetenschappelijke en publieke debat rond het Nederlandse slavernijverleden is vaak rumoerig. Soms lijkt vooral de vijandige en harde toonzetting de belangrijkste karakteristiek.

Het debat is de afgelopen decennia vooral gedomineerd door perspectieven waarin slavernij is neergezet als een marginaal verschijnsel. Onder economisch historici gaat de aandacht uit naar de consensus dat het ‘moderne’ karakter van de Republiek bestond uit een ontwikkelingspad dat voortkwam uit institutionele garanties voor de bescherming van eigendom en handel, een complexe arbeidsdeling, langdurige economische groei en de aanwezigheid van vrije markten voor arbeid, kapitaal en consumptiegoederen. Het grotendeels op onvrijheid gebaseerde Atlantische systeem, gebouwd op slavenhandel en grootschalige productieslavernij, past maar moeilijk in dit beeld.

Sommige historici gaan verder en propageren stellig dat het slavernijverleden een irrationele afwijking was van het moderne, vrije economische ontwikkelingspad van de Republiek. Vooral de Leidse hoogleraar Piet Emmer liep voorop in het benadrukken van een beeld waarin de slavenhandel en andere delen van het Atlantische systeem uiterst onrendabel waren en waarvan de nalatenschap vooral gezocht moet worden in culturele erfissen. Volgens Emmer waren de slavenhandel en slavernij niet alleen een marginale onderneming, maar een economisch irrationele poging om tegen de historische stroom naar toenemende economische en politieke vrijheden in te roeien. Zo stelde hij dat ‘onder normale economische omstandigheden’ ‘aan zo’n merkwaardige, gewelddadige en kostbare kringloop’ ‘snel een einde’ gemaakt zou zijn. De slavenhandel lag ‘economisch gezien’ eigenlijk niet ‘voor de hand’. En dat, zo stelde Emmer, zou het ‘historisch onrecht’ nog zo veel schrijnender maken.⁶

Afgelopen jaren is met toenemende nauwkeurigheid vastgesteld dat slavenhandel wel degelijk een economische invloed had op de ontwikkeling van de Republiek.⁷ En voor zover de spin-off van enkel de trans-Atlantische slavenhandel nog beperkt genoemd zou kunnen worden, zien veel historici de invloed van het Atlantische systeem juist als een cruciale factor in het ontstaan van de economische voorsprong van Europa ten opzichte van de rest van de wereld.⁸ Dit Atlantische systeem draaide voornamelijk op de productie van suiker, koffie en andere consumptiegoederen door slaven in de Amerika’s. De slavenhandel speelde een noodzakelijke rol in dit systeem, omdat het voorzag in de voorziening van (onvrije) arbeid in de Amerika’s.⁹

De ontkenning van de rationaliteit en economische drijfveren achter het slavernijverleden waren onderdeel van een perspectief waarin een *bagatel*-

6 Emmer 2000; Emmer & Gommans 2012.

7 Van Rossum & Fatah-Black 2012; Emmer 2012; Fatah-Black & Van Rossum 2012; Antunes & Ribeiro da Silva 2012.

8 Bijv. De Vries 2010.

9 Van Rossum & Fatah-Black 2012.

liserende houding centraal stond. Dit perspectief heeft grote gevolgen voor het begrip van de rol en werking van slavernij.¹⁰ Het wegzetten van het slavernijverleden als een doodlopend zijspoor in een grotere, op vrijheid en rede gebaseerde Westerse ontwikkeling naar moderniteit plaatst slavernij ‘buiten’ de Europese geschiedenis. Het reduceren van slavernij en slavenhandel tot een irrationeel en onlogisch verschijnsel verwijderd dit verleden van de toeschouwer. Het wordt daarmee weliswaar een ‘donkere’ bladzijde, maar ook een bladzijde die schijnbaar ver achter ons ligt. Een kortston-dige, marginale uitspatting. Daarmee wordt het een hoofdstuk van ons verleden dat we ons moeten herinneren, maar niet hoeven te begrijpen, omdat ‘wij’ onszelf met de afschaffing van de slavernij reeds bevrijd zouden hebben van het verleden van slaven en slavenhouders.¹¹

Dit perspectief is problematisch. Het doel van de historische wetenschap is immers juist het scheppen van begrip en inzicht in de werking van het verleden. De *bagatelliserende* houding maakt slavernij daarentegen tot iets onbegrijpelijks. Het onttrekt de harde alledaagsheid, de rentabiliteit en zelfs rationaliteit van slavernij aan het zicht. En vermindert de verantwoordelijkheid om juist ook het slavernijverleden te bestuderen en te begrijpen. Het vertroebelt de keiharde logica van het slavernijverleden. Tegelijkertijd plaatst het voortbestaande vormen van mensenhandel, slavernij, schuldverhoudingen, onvrijheid, dwang en ander onmenselijk leed buiten onze moderne leefwereld.

Deze agenda heeft niet alleen geleid tot belemmering van de wetenschappelijke grondhouding en het stremmen van onderzoek. De rond-uit provocerende stijl die vaak gepaard gaat met het bagatelliseren van het slavernijverleden heeft soms geleid tot ontsporing van zowel het wetenschappelijke als maatschappelijke debat. Debatten mondden uit in persoonlijke aanvallen.¹² Het leidde zelfs tot een racialisering van het debat. ‘Zwarte emotie’ werd tegenover (witte) ‘wetenschap’ geplaatst.¹³ En in politiserende reacties op dergelijke bagatelliserende uitingen werden onderzoekers beschuldigd van ‘koloniale wetenschap’.¹⁴ Geen van beide benaderingen is vruchtbaar.

Daarom is in de afgelopen jaren tegenover het *bagatelliserende* perspectief steeds vaker expliciet een *begrijpend-analytisch* perspectief geplaatst.¹⁵ Alleen door het begrijpen voorop te plaatsen, is het mogelijk om op betekenisvolle wijze inzicht te verkrijgen in het complexe slavernijverleden. Academische vragen staan daarin centraal. Wat waren de economische belangen achter de slavenhandel en de aan slavernij gerelateerde productie? Wat was de impact van slavernij op bezitters, handelaren, producenten, consumenten

¹⁰ Bijv. Bosman 2013.

¹¹ Emmer, *de Volkskrant*, 1 juli 2010.

¹² Kenmerkend: Emmer 2012. Interessant in dit verband: Z. Öz-dil, ‘De drogredeneringen van Piet Emmer’, *Historiek.net*, 3 augustus 2014.

¹³ Zie: Vlasblom & Buddingh, NRC, 1 juli 2013. Tevens: Emmer versus Gomez 2012; Gomez 2011.

¹⁴ Bijv. de besprekingen van Sandew Hira in nieuwsbrief van International Institute for Scientific Research.

¹⁵ Bijv. *Dutch Atlantic Connections, 1680-1800* [KITLV, Universiteit Leiden, VU; 2008-2013]; *Slaves, Commodities and Logistics* (IISG, Universiteit Leiden, VU; 2014-2017).

ten en slachtoffers? Wat was de impact op Azië en Europa? Wat betekende slavernij voor tot slaaf gemaakte mensen? En voor slavenbezitters en -handelaren, en voor hun gezinnen? Wat was de sociale en culturele impact van deze georganiseerde en grootschalige geschiedenis van onvrijheid?

Een Aziatisch perspectief

De Nederlandse geschiedenis van slavernij en slavenhandel in Azië kan aan deze nieuwe discussies veel bijdragen. In Azië werd niet alleen door de VOC in slaven gehandeld. Zoals we zullen zien was het aandeel van de Compagnie in de totale slavenhandel zelfs relatief klein.¹⁶ De VOC claimde geen monopolie op de slavenhandel. Een groter deel van het slavernijbezit en de slavenhandel was in handen van Europese vrijhandelaren, Aziatische ingezetenen en van het personeel van de VOC. De rol van VOC-werknemers in de slavenhandel was aanzienlijk: een recente eerste schatting suggereert dat de toegestane particuliere slavenhandel door hogere bemanningsleden werkzaam op VOC-schepen in de intra-Aziatische vaart mogelijk een derde tot de helft van het Nederlandse aandeel in de Aziatische slavenhandel uitmaakte.¹⁷ Naar deze slavenbezitters en -handelaren is nog maar weinig onderzoek gedaan.¹⁸

Recent is in toenemende mate aandacht besteed aan de sociale en culturele aspecten van slavernij, met name de positie van vrouwelijke slaven, de rol van (mannelijke) eer in identificatie en conflict, en de werking van familie- en vriendschapsnetwerken.¹⁹ Ondanks deze nieuwe studies is het beeld van het Aziatische slavernijverleden nog erg fragmentarisch. Het beeld van de wijze waarop slavenhandel en slavernij werkten, is nog verre van volledig waar het gaat om de meer nauwkeurige kennis van de handelspatronen, de praktijken van slavenbezit, de werkzaamheden van slaven en de sociale verhoudingen in huishoudens en werkomgevingen.

Ook het bredere perspectief op slavernij in Azië is nog onvoldoende ontwikkeld. Twee belangrijke vraagstukken staan in het onderzoek centraal. Allereerst zijn de meningen verdeeld over de vraag of slavernij in Azië vooral was ingegeven door de rol die slaven speelden in het verschaffen van status of juist door economische overwegingen. Het tweede vraagstuk betreft de vraag of in Azië sprake was van een andere vorm van slavernij dan elders. Een belangrijk element van dit vraagstuk is de vraag in hoeverre slavernij in Azië milder was – met name in vergelijking met slavernij in het Atlantische gebied.

¹⁶ Jacobs 2000, 277. In noot 6 de inschatting dat slavenhandel in de achttiende eeuw een half procent van waarde VOC-handel was.

¹⁷ Van Rossum 2015w.

¹⁸ Van der Kraan en Sutherland in Reid & Brewster 1983; Kanu-moyoso 2011; Van Rossum 2014b; Knaap & Sutherland 2004.

¹⁹ Jones 2010, 144; Worden 2012; Ekama 2012.

Vanuit studies gericht op het vroegmoderne Indische Oceaan gebied is de laatste jaren regelmatig gewezen op de rol van slavernij en slavenhandel in culturele en sociale verbindingen in dit gedeelte van de wereld.²⁰ Tegelijkertijd wordt slavernij nog vaak gezien als een verschijnsel dat begrepen kan worden door haar ‘regionale’, met name ‘Aziatische’ karakteristieken. Zoals we hebben gezien gebeurt dat vooral door de nadruk te leggen op het stedelijke, huishoudelijke en mildere karakter. Slavernij in Azië wordt daarmee impliciet voortdurend afgezet tegen slavernij elders, maar door het idee dat ‘Aziatische’ slavernij wezenlijk anders zou zijn dan bijvoorbeeld Atlantische slavernij gaat dit vaak gepaard met het idee dat slavernij in Azië niet vergeleken kan worden.

Het werk van Anthonij Reid is invloedrijk geweest voor het idee dat slavernij in Azië van een andere orde was en vooral bestond uit een stedelijke ‘huishoudslavernij’ die gekenmerkt werd door grotere bewegingsvrijheid en mildere omgangsvormen dan de grootschalige, agrarische en op productie gerichte slavernij van het Atlantisch gebied.²¹ Dit hangt samen met het beeld dat het bezit van slaven in Azië een ‘statussymbool’ was en niet

Afb. 2 Een opperkoopman van de VOC, vermoedelijk Jacob Mathieusen en zijn vrouw en slaaf, met op de achtergrond de retourvloot op de rede van Batavia, Aelbert Cuyp, 1640-1660. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-2350.

Afb. 3 Het Gouverneurs-
huis te Batavia, slaven aan
het werk op de voorgrond,
Dirk Langendijk, 1758-
1805. Collectie Rijksmu-
seum Amsterdam, RP-T-
1889-A-1929.

werd ingegeven door economische belangen. Europeanen zouden dit Aziatische patroon na hun komst in Azië hebben gevolgd.²² In zijn studie naar de schepenbank van Batavia stelt Eric Jones dat gedurende de achttiende eeuw in Nederlands Azië de nadruk in slavernij en andere ‘verhoudingen van afhankelijkheid’ verschoof van prestige of status naar een meer economische invulling gericht op bezit en arbeid.²³ Jones koppelt dit aan de overgang van handel in specerijen naar de grootschalige verbouw en verkoop van koffie, indigo, suiker en thee. Centraal in zijn argumentatie staat het contrast tussen plantageslavernij en huishoudslavernij: ‘met het uitwaaiëren van plantages vanuit laat achttiende eeuws Batavia ontstond minder ruimte voor de “gezellige” intimiteit van pure huishoudslavernij’.²⁴

Deze tegenstelling is niet alleen gebaseerd op een te grote nadruk op het onderscheid tussen huishoudens en plantages, maar onderkent ook onvoldoende de nauwe band tussen huishoudens en economische activiteit in de vroegmoderne tijd. Veel economische en commerciële activiteiten vonden juist in of rond het huis plaats. Slaven die onderdeel waren van huishoudens hadden dan ook niet alleen verzorgende taken, maar werden ingezet in allerlei soorten onbetaald en betaald werk. De eenzijdige nadruk op de rol van ‘status’ in het onderhouden van grote slavenhuishoudens

21 Reid & Brewster 1983; Campbell 2003.

22 Campbell 2011; Boomgaard 2004, 85.

23 Jones 2010, 146.

24 Idem, 144. Origineel: ‘as plantations radiated outward from late eighteenth-century Batavia, there became less space for the “cozy” intimacy of pure household slavery’.